
Језик данас

НОВА СЕРИЈА

ГЛАСИЛО МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА КУЛТУРУ УСМЕНЕ И ПИСАНЕ РЕЧИ

НАШИМ ЧИТАОЦИМА

Часопис *Језик данас*, посвећен неговању правилности и лепоте језичког израза, покренут је први пут 1997. године. Жеља Уредништва била је да се на стручан и научно утемељен, али разумљив и широком читалачком кругу доступан начин, поговори о актуелним језичким проблемима. Часопис је био намењен пре свега „онима који непосредно, свакодневно утичу на данашњи ниво језичке културе (средњошколцима, студентима, професорима, лекторима, новинарима, писцима свих струка)”, од којих се очекивала и помоћ „у заједничком напору да се језик ... улепша, ојача, оплемени, учини гипкијим, природнијим, изражајнијим, богатијим, сигурнијим у себе”.

Стицајем околности публикација је, после неколико година, престала да излази 2005. Потреба за њом је, међутим, остала – у живом језичком бићу дошло је до промена па су се јавила нова огрешења, а многа стара нису престала да постоје; у међувремену је изашла допуњена и у извесној мери измењена верзија *Правоијаса*, а појавила се и *Нормативна грамађика српског језика* са неким новим решењима; друштвена брига о језику није постала ни већа ни организованија. Због свега овога Матица српска је донела одлуку да поново покрене *Језик данас*. Овим бројем почиње његова нова серија, али заснована на старим темељима.

Наводимо тематске области којима се *Језик данас* бавио и којима ће се и убудуће бавити: неговање и нормирање савременог српског језика; ортоепија, неговање правилног изговора и акцента, посебно на радију и ТВ; статус екавице и ијекавице у новим условима; настава матерњег језика у основним и средњим школама; језик учбеника и приручника (у оквиру ове тематске целине обратићемо посебну пажњу на појмове и речи које су савременим генерацијама стране, непознате); језик средстава јавног информисања; политички и правни језик; стручне терминологије, могућности њиховог уједначавања и стандардизације; начини борбе против бирократизације језика; однос према туђицама (посебно англицизмима) у данашњим условима; питања преводилаштва (књижевног, стручног превода страних филмова и серија на телевизији) итд. Повремено ћемо скретати пажњу на она најчешћа, упорна огрешења о књижевнојезичку норму без обзира на то да ли је и колико о њима писано.

Очекујемо да нам постављате питања, указујете на проблеме и предлагете теме које вас интересују.

Уредништво

Најзад, норма каже да су варијанте на *-(j)еџи* и *-иџи* и облици према њима, као код: *дрхџи(j)еџи*, *звечеџи* и *звечиџи*, *звижд(j)еџи* и *звиждиџи*, *јечеџи* и *јечиџи*, *шайџи(j)еџи* и *шайџиџи*, *шуџи(j)еџи* и *шуџиџи* неправилни, а да су правилни само глаголи на *-аџи*: *дрхџаџи*, *звечаџи*, *звиждаџи*, *јечаџи*, *шайџаџи*, *шуџаџи*, што се односи и на ове глаголе с префиксима: *Задрхџала* је од хладноће (не *задрхџела*, *задрхџила*); *Звечала* су у лонцу недокувана зрна пасуља (не *звечела*, *звечила*); *Звиждао* је идући улицом (не *звиждео*, *звиждио*); *Сву ноћ је јечала* од јаких болова (не *јечела*, *јечила*) итд.

Још нешто: код ових глагола треба имати на уму: радни глаголски придев у придевској служби (као атрибут, део именског предиката итд.) има облик на *-ео*, *-ела*, *-ело* (ијек. *-ио*, *-јела*, *-јело*) и од оних глагола који као предикати имају наставак *-иџи*: *Славина се олабавила*, али *олабавела* славина; *мајка је осџарила*, али *осџарела* мајка; *вест је закаснила*, али *закаснела* вест итд.

■
Александар Лома

НАДА ТВРДА КАО ЧЕЛИК

Наше школство проистекло је, у крајњој линији, из класичног, грчко-римског образовања, те је стога разумљиво што је реч *школа* грчког, а *лекџира* латинског порекла. Етимолошки, грчко *skholē* је 'доколица', у смислу растерећености од дневних обавеза која оставља време за учење, а латинско *lectura* значи 'оно што треба читати'. Данас се под школском лектиром разуме избор из књижевности на матерњем језику као обавезно штиво у основним и средњим школама. Пошто је језик матерњи, ту, дакле, не би требало да има језичке препреке у разумевању текста. Међутим, сви ђаци се читајући школску лектуру код неких писаца ређе, код других чешће спотичу и бивају приморани да посегну за речником мање познатих речи и израза придодатим на крају књиге. Ако је утеха, то је тако од самих почетака школства. Стари Грци су у свом образовању за основну лектуру имали Хомера, чији је језик већ у класично доба био толико удаљен од њиховог свакодневног говора да су многа места могли разумети само помоћу коментара званих „схолије”, у којима су сабрана тумачења појединих хомерских речи и пасуса, потекла из пера првих филолога, јер је управо приближавање архаичног језика хомерских спева читавоцима било родно место науке које се зове филологија. То посредништво није сметало младим старим Грцима да у

пуној мери доживе лепоту „Илијаде” и „Одисеје”, па не би требало да сме-та ни нама данас, ако наше народне песме или Његоша не можемо читати без мање или веће помоћи речника.

Кад кажем „данас”, мислим добрих пола века уназад, укључујући и сво-ју генерацију. Сећам се проблема који сам имао са стихом из „Горског ви-јенца”, у писму везира Селима владики Данилу: *Пучина је сѣока једна ѓрдна*. У мојој младој глави, он се повезао са другим штивом из лектире, Анђелијином песмом из драме Лазе Костића „Максим Црнојевић”, где се морски валови поистовећују најпре са коњима: *Еј, љусѣо море! Еј, љусѣи вали! / Поносни белѣци, срчани ждрали!*, а онда и са овцама: *сви би ко јањци морем љолеѣли*; треба замислити пену на врху таласа као коњску гриву или јагњеће руно. Тако сам извесно време живео убеђен да је Његош употребио исту смелу метафору, поистовећујући умаласану површину отвореног мора – реч *ључина* знао сам само у том значењу – са крдом стоке у трку. Напокон сам сазнао да је Његошева *ључина* пејоративни аугментатив од *љук*, али не у оном значењу те речи које ми је било познато (војна јединица), него у ста-ријем и изворном „народ”, и да је приближан синоним нашем савременом *свеѣина*. Из пепела поетичне слике васкрсао је прави смисао.

Има у „Горском вијенцу” и других стихова који би код читалаца невичних језику његова времена и завичаја могли проузрочити сличне неспоразуме. Један од њих је у истом везировом писму: *Песницом се нада не расѣеже!* То је једна од максима чије низање даје особен печат Његошевом песничком изразу, ону непревазиђену меру мисаоне згуснутости и језгровитости је-зичког исказа. Шта је Његош овим стихом хтео рећи? Да се нада у нешто не може на силу одржавати? Но он у значењу ’нада’ употребљава друге речи. У „Горском вијенцу” налазимо двапут *надање*, по једном славенизам *надежда* и маскулиnum *наѣ* (*Нада нема љраво ни у коѣа* „Наде збиља нема ни у кога”). Но у стиху где говори о *расѣезању наде*, то није савремена књижевна реч, која се наглашава *наѣа*, а Његош ју је могао изговарати *наѣа* или *наѣѣ*. Тај стих треба читати: *Песницом се наѣа не расѣеже*. У свом *Рјечнику* Вук бележи две нагласком и значењем различите именице: *наѣа* и *наѣѣ*. За ову другу каже да се тако у Црној Гори назива „оно што се додаје кад се *наѣи*”, упућујући на синоним *наѣо* ’челик’, а глагол *наѣиѣи* објашња-ва овако: „Кад се *наѣи* н. п. сјекира, онда се на оштрице њезино настави *наѣа* (челика), па се послѣје истањи и изоштри”. Смисао нашег стиха је, дакле: „голом руком не може се растегнути, савити челик”: упозорење турскога великаша непокорним Црногорцима.

Реч је у обе варијанте само српска, хрватска и словеначка (слн. дијал. *наѣо*, *наѣ* f., *наѣа* ’челик’), али је глагол забележен још у бугарском, старо-чешком, староруском и неким савременим руским дијалектима у значењу

’превлачити челиком гвоздени предмет, пре свега сечиво’. Ове речи изводе се од прасловенског глагола **na-děti*, у савременом српском *над(ј)ећи*, *над(ј)енући*, углавном са објектом *име*, *надимак*, док је првобитно значење било општије: ’ставити на нешто, надодати’; *надо* је изворно челични слој који се надомеће на обично гвожђе, *надићи* ’превлачити *надом* (о сечиву)’, одакле су се развила значења код именице ’челик’ а код глагола ’калити (о гвожђу)’. Тај стари словенски назив за челик свуда се изобичајио и очувао само као архаизам и дијалектизам. Код Срба и Хрвата потиснут је турцизмом *челик*; раније се употребљавао у том значењу латинизам *оцал*, *оцило*. Исти латински предлогак је и у француском *acier* /асј’е/, италијанско *acciaio* /аћ’ајо/, а на њега се, германским посредством, своди и данашња словеначка реч за челик *jeklo*. Руско *сталь*, женског рода (*Как закалялась сталь*, „Како се калио челик”, назив познатог романа Николаја Алексејевича Островског) јесте од немачког *Stahl* /штâл/, иста германска реч је дала и енглеско *steel* /стил/. У руском има и реч *булат* ’врста челика’, посведочена од око 1400. године, која долази и као лично име (песник *Булај* Окуцава) и као презиме, а изводи се из персијског посредством неког од турских језика. Иста реч изгледа да је постојала и у старом српском језику, будући да је лично име *Булај* посведочено још у XIV веку у Дечанској хрисовуљи, а данас постоје презимена *Булај* и *Булајовић* упоредо са *Челик*, *Челиковић*. За разлику од *челик*, **булај* би био ранији, предосмански турцизам.

Док Његошево *йучина* из нашег првог примера, изведено у погрдном значењу од *йук*, старосрпски *йлк* ’народ’, етимолошки нема ништа заједничко са *йучина* ’отворено море’, где у није од вокалског *л* него од прасловенског задњег назала **ǫ*, а корен је као у *йући*, *йуцайи* у значењу ’ширити се’ (*йуца видик*), реч *нада* састоји се из истих етимолошких елемената као *нада*, *надо* ’челик’: предлога (преверба) **na-* и глаголског корена прасл. **dě-* од праиндоевропског **dhē-* ’стављати, чинити’, само не у дословном, него у пренесеном значењу. Српско *нада* вероватно је настало контракцијом (стежањем) од облика посведоченог у другим словенским језицима **na-děja*, где је у другом делу проширена глаголска основа **dě-ja-ti*; варијанта изведена од редуликоване основе презента *ded-* **nadedja* дала је црквенословенско *надежда*, које се у прошлости употребљавало и код нас као књижевна реч и крштено женско име, а у руском је потиснуло домаћи лик *надѣжа*. Значење ’надати се’ развило се из ’полагати на нешто’, уп. данашњи израз *йолацайи наду* у *нешйю* који је калк (дослован превод) немачког *Hoffnung in etwas legen*.